

LENGOAIA ETA SISTEMA INFORMATIKOEN SAILA

EUSKAL MORFOLOGIAREN TRATAMENDU AUTOMATIKORAKO TRESNAK

**Euskararako prozesadore morfologiko sendo baten diseinua
eta eraikuntza. Oinarri horrekin osatutako zuzentzaile
ortografikoa.**

Iñaki Alegria Loinazek

Informatikan Doktore titulua eskuratzeko aurkezturiko

TESI-TXOSTENA

Donostia, 1995eko apirila.

LENGOAIA ETA SISTEMA INFORMATIKOEN SAILA

EUSKAL MORFOLOGIAREN TRATAMENDU AUTOMATIKORAKO TRESNAK

**Euskararako prozesadore morfologiko sendo baten diseinua
eta eraikuntza. Oinarri horrekin osatutako zuzentzaile
ortografikoa.**

Iñaki Alegriak Xabier Artolaren eta Kepa
Sarasolaren zuzendaritzapean egindako
tesiaren txostena, Euskal Herriko
Unibertsitatean Informatikan Doktore
titulua eskuratzeko aurkeztua.

Donostia, 1995eko apirila.

Euskal Unibertsitatearen alde diharduen orori

Bereziki Joserrari eta Koldori, garai zail hauetan

*“Maite ditut
maite
gure bazterrak
lanbroak
izkututzen dizkidanean
zer izkututzen duen
ez didanean ikusten
uzten
orduan hasten bainaiz
izkutukoa ...”*
(J. A. Artze)

*“Hegazti errariak
pausatu dira
leihoan
argia eta itzala
bereizten diren lekuan
argia eta itzala
leihoan
pausatu dira
hegazti errariak”*
(J. Sarrionaindia)

eskerrak ematen edo zorrak kitatzen

- Xuxenkide guztioi, guztion lana baita hau, adiskideok. Kepa, Xabier, Arantza, Xabier, Eneko, Montse, Nerea, Miriam, Itziar, Jose Mari, Izaskun, Koldo, Jon Mikel, Aitor, Alexander, ... norberaren zein taldearen laguntzarik gabe tesi hau ez litzateke existituko. Euskaraz egindako ikerketa aplikatuaren aldeko apustu honek aurrera jarrai dezan.
- Konputagailuen Arkitektura eta Teknologia nere Saileko lagunoi eta bereziki Olatzi eta Agusi; tesi honen arkitekturan erru handia izan duzue eta.
- “Kaxkarin” sindikatukideoi, eta bereziki tesi honen alde apustua egin zuenari, “tesi berdin krisi” leloari kontraadibidea bilatzearren. Gurekin batera kaxkarin izateko nahikoa “curriculum” egin duzuen guztioi.
- Irakaslego kontratatuaren “mugida”ko lankide eta borrokaideoi; unibertsitateko jauntxoan burugogorkeriaren aurrean, aurrera jarraitzeko emandako laguntzarengatik.
- Fakultateko garai zahar-zailetako ausarti guztioi.
- Lauri Karttunen-i eta Ken Bessley-ri lexiko-itzultzaileekin emandako laguntza eskuzabalarengatik.
- *awk* programaren egileei, lan asko aurreratzen laguntzeagatik.

AURKIBIDEA

SARRERA ETA AURKEZPEN OROKORRA	9
I. Lanaren nondik norakoak eta aurkezpen orokorra.	9
I.1. Sarrera gisako aurkezpena.	9
I.2. Hizkuntzaren prozesaketa automatikoaren oinarria eta aplikazioak. Proiektuaren helburuak.	11
I.3. Euskararen ezaugarriak modu laburrean.	13
I.4. Zimenduak: Euskararako Datu-Base Lexikala eta corpus-ak.	14
I.4.1. Euskararako Datu-Base Lexikala (EDBL).	14
I.4.2. Corpus-ak.	15
I.5. Egiturazko tresna: prozesadore morfologiko automatikoa.	17
I.6. Prozesaketa morfologikoa hobetzen: Lexiko-itzultzaileak.	19
I.7. Produktu komertziala: Xuxen zuzentzaile ortografikoa.	20
I.8. Hurrengo urratsa: EUSLEM.	21
I.9. Egindakoaren aplikazio berri posibleak.	22
I.10 Txostenaren eskema.	23
 LEHEN PARTEA: ANALISI MORFOLOGIKOA	 11
II. Egoera finituko morfologiaren inguruan.	11
II.1 Analisi morfologikoa: sarrera gisakoa.	12
II.2 Morfologiaren eredu konputazionalak eta zenbait adibide.	13
II.2.1 Eredu konputazionalak: sailkapenerako irizpideak.	13
II.2.2 Adibideak.	16
II.2.2.1 DECOMP.	16
II.2.2.2 ATEF.	17
II.2.2.3 KIMMO.	19
II.2.2.4 Tzoukermann eta Liberman.	20
II.2.3 Sailkapen bat.	22
II.3 Bi mailatako morfologia.	22
II.3.1 Lexiko-sistema.	23
II.3.2 Bi mailatako erregelak.	27
II.3.2.1 Sarrera.	27
II.3.2.2 Osagaiak.	29
II.3.2.3 Erregelen formatua.	30
II.3.2.4 Erregelatik automatara.	32
II.3.3 Programa eta exekuzio-eredua.	34
II.3.4 Sistemaren gaineko kritikak eta proposamenak.	36
II.3.4.1 Deskribapen-ahalmena.	36
II.3.4.2 Hautapen-markak edo diakritikoak.	38
II.3.4.3 Morfotaktika: jarraitze-klaseak vs. baterakuntza- mekanismoak.	38
II.3.5 Ekarpen bat: jarraitze-klase hedatuak.	40
II.3.5.1 Deskripzioa.	40

II.3.5.2	Sintaxia	42
II.3.5.3	Semantika	42
II.4	Bi mailatako ereduaren konputazio-konplexutasuna eta azkartzeko bideak	43
II.4.1	Eraginkortasunaren aldetiko arazoak	43
II.4.2	Konputazio-konplexutasuna zehaztuz	44
II.4.3	Proposatutako hobekuntzak	45
II.4.3.1	Lexikoen fusioa	45
II.4.3.2	Lexiko-itzultzaileak	46
III.	Prozesadore morfologiko bat euskara estandarerako.	51
III.1	Ereduaren egokitasuna eta jarritako mugak	52
III.2	Euskararen morfologia laburtua	53
III.3	Lexikoa	55
III.3.1	EDBL: Euskararako datu-base lexikala	56
III.3.2	Lexikoko alfabetoa: morfofonemak eta hautapen-markak	59
III.3.3	Morfotaktika	61
III.3.3.1	Azpilexikoak	61
III.3.3.2	Jarraitze-klaseak	62
III.3.3.3	Izenaren eta adjektiboaren morfotaktika	64
III.3.3.4	Aditz-erroaren morfotaktika	65
III.3.3.5	Aditz jokatuaren morfotaktika	66
III.4	Erregelak	67
III.4.1	Aurredefinizioak	67
III.4.2	Erregela morfofonologikoak	69
III.4.3	Erregela ortografikoak	77
III.5	Programa eta emaitzak	78
III.5.1	Implementazioa	78
III.5.1.1	Programa	78
III.5.1.2	Token-ezagutzailea edo iragazlea	80
III.5.2	Analizatzailearen emaitzak eta estaldura-tasa	81
III.5.3	Gainsorreraren arazoak	84
III.5.4	Eraginkortasunari buruzko zenbait datu eta gogoeta	85
III.6	Erabateko hobekuntza: lexiko-itzultzaileak	87
III.6.1	Lexiko-itzultzaileen ezaugarriak	87
III.6.2	Euskararako aplikazioa	88
III.6.2.1	Urruneko menpekotasunak ebazteko erregelak	88
III.6.2.2	Ohiko diakritikoen eta erregelen berrikuntza	90
III.7	Morfosintaxia	92
IV.	Analizatzaile sendoa osatzen.	95
IV.1	Erabiltzailearen lexikoa	96
IV.1.1	Azpilexikoen ezaugarri garrantzitsuak	96
IV.1.2	Burutzapena	97
IV.1.3	Eguneratzeko prozedura	99
IV.2	Forma ez-estandarren analisisa	100
IV.2.1	Oinarria: bi mailatako mekanismo osagarria	100
IV.2.2	Azpilexikoak eta erregela osagarriak	102
IV.2.2.1	Azpilexikoak	102
IV.2.2.2	Erregelak	104
IV.2.3	Aldaera-motaren identifikazioa. Desanbiguazio lokala	108

IV.2.3.1. Aldaera-mota eta kopurua.	108
IV.2.3.2. Desanbiguazio lokala	110
IV.2.4. Integrazioa lexiko-itzultzaileetan.....	111
IV.2.5. Emaitzak, konplexutasuna eta erabilpenak.....	113
IV.3 Lema lexikoan ez duten hitzen analisia.	114
IV.3.1. Gakoa: bi mailatako erregela bereziak.....	114
IV.3.2. Emaitzak, lemaren bilaketa eta desanbiguazio lokala.	117
IV.3.2.1. Lemaren bilaketa	118
IV.3.2.2. Desanbiguazio lokala	119
IV.4 Analizatzaile sendoa. Emaitzak.	119
 BIGARREN PARTEA: ZUZENKETA ORTOGRAFIKOA	 121
V. Erroreen zuzenketa.	121
V.1. Aplikazioak, sailkapena eta irizpideak.	122
V.2. Egiaztatzea.....	123
V.2.1 Hitz-zerrendatan oinarritutako metodoak	124
V.2.2 Hitz-zatitan oinarritutako metodoak	125
V.2.3 Morfologian oinarritutako metodoak	126
V.3. Zuzenketa.....	128
V.3.1 Errore-motak eta ezaugarriak.....	128
V.3.1.1 Oinarrizko sailkapena.....	128
V.3.1.2 Aplikazioarekin lotutako ezaugarriak.	130
V.3.1.3 Aldaerak.	131
V.3.1.4 Tratamenduaren garrantzia errore-mota eta aplikazioaren arabera.	132
V.3.2 Antzekotasun-neurriak.....	133
V.3.3 Zuzenketa-metodoak.....	135
V.3.3.1 Oinarrizko metodoak.....	135
V.3.3.2 Metodo konbinatuak.....	137
V.4. Hizkuntza flexionatuen eta eranskarien zuzenketa.....	139
V.4.1 Lexikoaren aberasketa.....	139
V.4.2 Zuzenketa. Zenbait adibide.	140
V.4.3 Ondorioak.	142
 VI. Xuxen: bi mailatako morfologian oinarritutako zuzentzaile ortografikoa.	 145
VI.1. Sarrera.....	146
VI.2. Egiaztatzea.....	147
VI.3. Errore tipografikoen tratamendua.....	149
VI.3.1. Azkartzeko bideak.	150
VI.4. Gaitasun-erroreen zuzenketa.	153
VI.5. Sistemaren arkitektura eta ezaugarriak.....	156
VI.5.1. Proposamenen sailkapena.....	156
VI.5.2. Erabiltzailearen hiztegia.	158
VI.5.3. Iragazlea edo token-ezagutzailea.	159
VI.6. Produktu komertzialaren diseinua.	160
VI.6.1. Doitasuna/eraginkortasuna oreka.....	160
VI.6.2. Erabiltzailearekiko interfazea.	161
VI.7. Doitasuna eta eraginkortasuna.	163

VI.7.1. Egiaztatzea.	163
VI.7.2. Zuzenketa.	165
VI.8. Proposatutako hobekuntzak.	167
VI.8.1. Lexiko-itzultzaileen erabilera.	168
VI.8.2. Erro-hizkiaren bidezko proposamen-sistema.	168
 ONDORIOAK ETA AURRERA BEGIRAKOAK	 169
VII. Ondorioak eta zabaldutako ikerlerroak.	169
VII.1. Ondorioak.	169
VII.2. Zabaldutako ikerlerroak eta perspektibak.	170
VII.2.1 Prozesaketa morfologikoa hobetzen.	171
VII.2.2 Zuzenketa.	171
VII.2.3 EUSLEM.	172
VII.2.4 Beste aplikazioak.	173
 BIBLIOGRAFIA	 175
Morfologia	175
Egiaztapen/zuzenketa ortografikoa.	179
Etiketatzeta.	182
Euskararen deskribapena.	183

